

Hoe heilzaam is de bijbelwetenschap?

De bijdrage van de bijbel(wetenschap) aan de cultuur

Rede

uitgesproken op 17 september 1991

ter gelegenheid van het afscheid

als hoogleraar Oude Testament

aan de Rijksuniversiteit te Groningen

UITGEVERIJ G. F. CALLENBACH BV NIJKERK

Om te beleef en ook te loof wil ek
die voelhorings van ironie laat dwaal
oor dit wat was, wat is, wat moet gebeur.
Ek wil nagaan hoe grondig welslae faal,
ek wil die lang mislukking en die pyn
deurtas om dan ten spyte van die skyn
'n oormaat van tegoed te konstateer.

Uit 'Nuwejaarsvers' van Elisabeth Eybers, *Versamelde Gedigte*,

Amsterdam 1990

Em. Querido's Uitgeverij BV

Wat houdt een afscheidsrede in?

Over de aard van een afscheidscollege kan men verschillend denken. Men zou het een strikt wetenschappelijk karakter kunnen geven en er een geleerd college voor ingewijden van kunnen maken, of men zou het in een breder kader kunnen zetten en een afscheidsrede houden in de vorm van een publiekgericht verhaal. Dit laatste heeft mijn voorkeur. Ik ben namelijk van mening dat een afscheidsoratie van geheel andere aard moet zijn dan een inaugurele oratie. Wie zijn intrede doet, wil zich als wetenschapper presenteren en daarbij laten zien wat hij op zijn vakgebied kan. Hij vraagt daarbij om erkenning en aanvaarding als volwaardig lid van het wetenschappelijk corps. Degene daarentegen die afscheid neemt, hoeft zijn kunnen niet meer te tonen - daar heeft hij immers ruimschoots de gelegenheid voor gehad, tenzij hij bij zijn afscheid er op uit is zijn toehoorders ertoe te brengen te denken: jammer dat zo'n kundig geleerde nu al afscheid neemt. Om erkenning en aanvaarding hoeft hij in dat stadium niet meer te vragen, want daar is het dan te laat voor. Dat zijn trouwens zaken die men beter aan de geschiedenis kan overlaten. Je kunt daarom een gelegenheid als deze beter gebruiken om je vak, en jouw opvatting daaromtrent, in een brede maatschappelijke context te plaatsen en te evalueren. Dat is ook een geschikt moment om zaken die jou na aan het hart liggen naar voren te brengen.

Een afscheidsrede moet naar mijn opvatting drie elementen bevatten: een terugblik op het recente verleden, een evaluatie van de huidige situatie, en een visie op de toekomst. In de terugblik mag enig autobiografisch materiaal voorkomen, in de evaluatie van het heden moet een kritische toon klinken, en in de visie op de toekomst mag een profetisch element niet ontbreken. Dat houdt in dat zo'n rede een persoonlijke kleur mag hebben. Ze spruit immers voort uit persoonlijke ervaringen, bevat de vrucht van eigen inzichten en richt de blik naar de toekomst vanuit een heel eigen perspectief, in mijn geval vanuit de achtergrond waarin ik gevormd ben: het Zuidafrikaanse orthodoxe protestantisme. Het geschetste model van de ideale afscheidsoratie is gebaseerd op de klassieke

oudtestamentische afscheidsrede, die in het boek Deuteronomium in haar meest uitgebreide vorm voorkomt. Mozes wordt in dat boek gepresenteerd als de scheidende leider en leraar die een serie indringende vermanende slottoespraken houdt aan de vooravond van zijn dood. Met de verwijzing naar de afscheidsrede van Mozes wil ik niet suggereren dat ook mijn dagen nu geteld zijn, of dat een heel volk achter me staat. Wat ik wel wil aangeven, is dat we voor vele zaken, zelfs voor de retorica, in dit geval de redekunde van de afscheidsoratie, met vrucht te rade kunnen gaan bij de Bijbelse geschriften, onze voornaamste culturele erfenis uit de oudheid.

Crisis in onze cultuur

Centraal in mijn afscheidsrede staat de vraag: hoe heilzaam is de bijbelwetenschap? Ik ga daarbij uit van de veronderstelling dat de bijbelwetenschap als onderdeel van de theologie invloed heeft op, en een bijdrage levert aan onze cultuur, met name in verband met het verstaan en het gebruik van de Bijbel. Onder onze cultuur versta ik niet zozeer onze civilisatie, de uiterlijke materiële cultuur, als wel onze beschaving in de zin van de toestand van ons geestelijk en zedelijk leven, onze mentaliteit, levensbeschouwing en manier van leven. Ik beperk me daarbij tot de West-Europese cultuur en haar vertakkingen, waar de Nederlandse cultuur deel van uitmaakt.

De bijdrage van de bijbelwetenschap, die ik in het vizier wil krijgen, betreft niet alleen haar aandeel in het recente verleden sedert de opkomst van de wetenschappelijke bestudering van de Bijbel, maar ook en vooral haar inbreng hier en nu en in de toekomst. Ik ben ervan overtuigd dat ze een heilzame rol kan spelen in onze cultuur, die zich momenteel in een crisis bevindt, een crisis die zich hoe langer hoe nadrukkelijker ook laat voelen met betrekking tot onze leefwereld.

De eeuwenoude paradigma's voor leven en handelen blijken in onze tijd aan herziening toe te zijn; de overgeleverde normen en waarden lijken hoe langer hoe meer te worden gerelativeerd, omdat ze hard toe zijn aan herijking; het geloof in God als een boven en buiten de autonome mens staande instantie, blijkt bij vele mensen minimaal of helemaal

niet te functioneren; de kerk als een belangrijke norm- en richtinggevende instantie in de samenleving is door eigen schuld haar centrale plaats in de maatschappij kwijtgeraakt en loopt gevaar een randverschijnsel te worden. Kortom, onze cultuur is in een kritieke situatie van desoriëntatie terechtgekomen.

Welnu, in deze crisissituatie kan de bijbelwetenschap als basisdiscipline van de theologie een belangrijke sanerende bijdrage leveren niet alleen binnen, maar ook buiten de kerk. Ze kan meewerken aan de gezondmaking van wat in onze cultuur verziekt is als gevolg van een verkeerd verstaan en misbruik van de Bijbel. Ze kan door een juister verstaan van de Bijbel helpen rechtzetten en herstellen wat op basis van de Bijbel in onze manier van leven scheef is gegroeid. In het noodzakelijke proces van heroriëntatie op de normen en waarden in onze cultuur en bij de herijking van ons gedrag in de wereld heeft ze een inbreng die niet onderschat mag worden. Voor sommigen zal deze verwachting te hooggegrepen voorkomen. Voor mij niet. Laat ik uitleggen wat ik bedoel.

Het aandeel van de Bijbel

De Bijbel heeft, zoals iedereen weet, via jodendom, christendom en kerk, een fundamentele bijdrage geleverd aan de vorming en ontwikkeling van onze cultuur, met name aan de eraan ten grondslag liggende wereldbeschouwing, levensbeschouwing, toekomstverwachting en manier van leven. De gangbare opvattingen in onze cultuur over mens en wereld, en over de plaats en bestemming van de mens in zijn leefwereld, zijn voor een groot deel op de Bijbel gebaseerd, juister nog op bepaalde interpretaties ervan. Dit boek heeft een cruciale rol gespeeld bij de vorming van onze mentaliteit en bij het ontwikkelingsproces van onze manier van leven. De West-Europese beschaving is niet te begrijpen zonder rekening te houden met de invloed van de Bijbel.

Het is niet mogelijk de inbreng van de Bijbel op de vorming van onze mentaliteit en manier van leven hier enigszins, laat staan volledig, in kaart te brengen. Ik moet volstaan met het aanduiden van enkele karakteristieke zaken van levensbeschouwelijke aard in onze cultuur, die voor een belangrijk deel toegeschreven moeten worden aan de invloed

van de Bijbel. Deze zijn: ten eerste, de antropocentrische (androcentrische!) visie op de schepping met als algemeen aanvaard ideaal de ongelimiteerde dominantie en expansie van de mensheid, en de tomeloze exploitatie van de leefwereld; ten tweede, de pessimistische visie op de mens, die in bepaalde kringen nog steeds opgeld doet, als zou de mens alleen maar slecht zijn en niet in staat tot enig goed; ten derde, de fatalistische visie op de wereld, als zou deze gedoemd zijn op een apocalyptische wijze onder te gaan, een visie waarbij verwachtingen van heil alleen betrekking hebben op de hemel en het hiernamaals.

Dit mens- en wereldbeeld, dat onze cultuur zo fundamenteel heeft bepaald, en nog steeds bepaalt, en dat ten grondslag ligt aan de crisis waarin onze cultuur zich momenteel bevindt, is naar mijn inzicht gebaseerd op een onjuiste interpretatie van de Bijbel, waar dit beeld aan ontleend is. Willen we deze crisis te boven komen, dan zullen we er hard aan moeten werken dit mens- en wereldbeeld te corrigeren. Indien de Bijbel aangewezen kan worden als de bron waaruit dit mens- en wereldbeeld is voortgekomen, dan moet dit beeld ook vanuit een beter verstaan van de Bijbel als een aberratie worden onderkend en radicaal worden bijgesteld. De bijbelwetenschap kan ons daarbij in hoge mate van dienst zijn.

Zoals andere wetenschappen ons geholpen hebben een juistere visie te ontwikkelen op onze werkelijkheid - ik denk bijvoorbeeld aan de medische wetenschap en onze inzichten betreffende ziekte en gezondheid en de functie van ons lichaam - zo kan de bijbelwetenschap ons helpen een meer realistische en heilzame mens- en wereldbeschouwing te ontwikkelen, die bovendien recht doet aan de Bijbelse visie op de mens in zijn leefwereld. Met deze visie als uitgangspunt maken we een redelijke kans de gevaarlijke crisis in onze cultuur te boven te komen.

De inbreng van de bijbelwetenschap

Alvorens nader in te gaan op de bijdrage die de bijbelwetenschap in dit opzicht kan leveren, moet ik eerst iets zeggen over deze tak van de wetenschap. Uit het voorafgaande zal duidelijk zijn dat mijn positieve verwachtingen van de bijbelwetenschap gebaseerd zijn op een bepaalde wetenschapsopvatting. De bijbelwetenschap vormt geen uitzondering onder de wetenschappen en is ook niet fundamenteel anders dan andere. Wie haar beoefent moet voldoen aan alle strenge eisen, die ook aan andere wetenschappen worden gesteld, zoals het streven naar maximale objectiviteit; zich niet door vooringenomenheid, maar door de feiten te laten leiden; het kritisch leren onderscheiden tussen waar en vals, echt en quasi; het stellen van alle mogelijke kritische vragen, waarbij men geen vraag uit de weg mag gaan; de bereidheid vooronderstellingen expliciet te maken, ze ter discussie te stellen en zonodig bij te stellen.

Goede wetenschapsbeoefening dient naar mijn mening op twee pijlers te rusten: enerzijds het autonome zuiver wetenschappelijk onderzoek en anderzijds de maatschappelijke betrokkenheid van het onderzoek. De eerste pijler is even vanzelfsprekend als essentieel voor het niveau en de instandhouding van de wetenschap: de mogelijkheid en de vrijheid om wat dan ook te onderzoeken. De tweede is minder vanzelfsprekend, omdat niet iedereen ervan overtuigd is dat wetenschapsbeoefening noodzakelijkerwijs iets met de maatschappij te maken moet hebben. Men schijnt te gemakkelijk over het hoofd te zien dat wetenschappelijk onderwijs een maatschappelijk gebeuren is en dat de universiteit een maatschappelijke instelling is.

In mijn wetenschapsopvatting is de maatschappelijke betrokkenheid van wetenschapsbeoefening even essentieel als haar autonomie. Anders gezegd, het bedrijven van wetenschap is alleen volwaardig en evenwichtig, wanneer ook aan de maatschappelijke verplichtingen wordt voldaan. Wetenschapsbeoefening als het zoeken naar waarheid en juistheid en echtheid, maakt deel uit van de samenleving en staat niet buiten de maatschappelijke processen van opvoeding, vernieuwing, sanering en bevrijding.

Daarom dienen van de kant van de wetenschapsbeoefening op adequate wijze informatie en nieuw verworven inzichten beschikbaar gesteld te worden, niet alleen voor vakgeleerden en studenten, maar zo mogelijk ook voor de samenleving in haar geheel. Verder dient de vraag naar de maatschappelijke relevantie van het onderzoek expliciet gesteld en naar de samenleving toe verantwoord te worden. De maatschappij, die de wetenschapsbeoefening mogelijk maakt en haar financiert, heeft er immers recht op. Aan de andere kant kan de wetenschap veel profijt hebben van haar maatschappelijke betrokkenheid, omdat er vanuit de samenleving stimulansen kunnen komen voor bepaald onderzoek. Mijn eigen onderzoek werd trouwens in hoge mate gestuurd door impulsen vanuit de maatschappij.ⁱ

De verleiding van de ivoren toren

Voor de beoefenaar van de wetenschap is de verleiding steeds aanwezig de maatschappij de maatschappij te laten en zich uitsluitend te wijden aan zuiver wetenschappelijk onderzoek. Dat moet onder bepaalde omstandigheden natuurlijk kunnen, maar mag nooit een vrijbrief voor een wetenschapper zijn zich aan zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid te onttrekken. Zelf heb ik gedurende de ruim tweeëndertig jaar van mijn wetenschappelijke loopbaan één keer, zij het van korte duur, toegegeven aan deze verleiding. Dat was toen ik, nu bijna vierentwintig jaar geleden, mijn werkzaamheden aan deze universiteit begon.

In tegenstelling tot de turbulente werksituatie van de voorafgaande negen jaar aan de universiteit van Pretoria, die voor mij volstrekt in het teken stond van de ontworsteling aan het fundamentalisme en het verzet tegen de apartheid, meende ik in Nederland een situatie aan te treffen, waarin ik me buiten het strijdgewoel van de samenleving in alle rust kon wijden aan wetenschappelijk onderzoek en onderwijs. Groningen was voor mij in die tijd inderdaad een oase van rust en ik ben nog steeds dankbaar dat ik in Nederland mocht komen werken. Maatschappelijk moe gestreden als ik was en de in de strijd opgelopen wonden nog likkend, nam ik me voor van deze rust te profiteren. Gedurende

de eerste weken van 1968 behandelde ik op college het interessante probleem van de opschriften van de Psalmen, een onderwerp gespeend van alle maatschappelijke betrokkenheid. Het waren de studenten die mij tot de orde riepen en uitdrukkelijk vroegen naar de maatschappelijke relevantie van het college. Die was er dus niet. Zo werd ik door de studenten uit mijn ivoren toren gehaald en met beide benen op de grond gezet, beter gezegd, teruggezet op de beide pijlers van evenwichtige wetenschapsbeoefening.

Maatschappelijke betrokkenheid

Sedertdien ben ik me hoe langer hoe meer ervan bewust geworden dat er ook in Nederland voor de bijbelwetenschap een bredere buitenacademische maatschappelijke taak is weggelegd. In het licht van mijn ervaringen gedurende de laatste tien jaar van mijn verblijf in mijn geboorteland zag ik geleidelijk ook hoe langer hoe duidelijker wat mijn persoonlijke aandeel in de vervulling van die taak in mijn nieuwe vaderland zou kunnen zijn. In Zuid-Afrika heb ik met enkele medestanders in de strijd tegen de apartheidsideologie de bijbelwetenschap met vrucht in stelling gebracht, met als inzet een mentaliteitsverandering onder de blanken, ter correctie van een schadelijke levensbeschouwing, die voor een groot deel was gebaseerd op een onjuiste interpretatie van de Bijbel.

Eén van de prioriteiten van het in het begin van de jaren zestig opgerichte 'Christelijk Instituut voor zuidelijk Afrika' was om materiaal voor wetenschappelijk verantwoorde bijbelstudie beschikbaar te stellen ten einde mensen te helpen vanuit een juister verstaan van de Schrift zich kritisch op te stellen tegen de gangbare levensbeschouwing van de blanken. Daarmee werden de eerste aanzetten gegeven voor het op gang helpen brengen van een proces van verandering, die uiteindelijk zou leiden tot de afbraak van die mensonterende ideologie. In haar maatschappelijke betrokkenheid kan de bijbelwetenschap informatief, bevrijdend en vernieuwend zijn en zo een bijdrage leveren aan de cultuur.

In Zuid-Afrika werden mijn ogen gaandeweg geopend voor de kwalijke kanten van het fundamentalisme en voor de daaraan verbonden gevaren voor mens en maatschappij.

Wat ik daar ook geleerd heb is dat wij in het maatschappelijk functioneel maken van onze wetenschap onvermijdelijk te maken krijgen met krachten in de maatschappij die van geen verandering willen weten en zich met alle denkbare middelen verzetten tegen mensen die zich inzetten voor een maatschappelijke en politieke koerswijziging. Deze ervaring zou me later helpen hier te lande datzelfde soort krachten het hoofd te bieden. In de jaren zeventig raakte ik door mijn band met de kerk hoe langer hoe meer met mijn vakwetenschap betrokken bij wat er onder mensen op het grondvlak van de samenleving leeft. Er bleek niet alleen grote belangstelling maar ook een toenemende vraag te zijn naar informatie over de Bijbel en naar de nieuwere inzichten daaromtrent. Aan geschikte informatie was er in die tijd niet veel meer voorhanden dan de boeken van de twee pioniers op het gebied van het populariseren van de resultaten van de moderne bijbelwetenschap, M.A. Beek en L.H. Grollenberg.ⁱⁱ

Langzamerhand werd het me duidelijk welke diepe kloof er gaapte tussen de moderne bijbelwetenschap en de traditionele, simplistische opvattingen over de Bijbel. Ik werd diep getroffen door het feit dat er nog zo weinig van de meest elementaire inzichten betreffende de Bijbel doorgedrongen was tot het grondvlak van kerk en samenleving. En dan te bedenken dat zulke inzichten generaties lang gemeengoed waren, niet alleen onder de beoefenaren van de bijbelwetenschap, maar ook onder wetenschappelijk geschoolde theologen. Daarom voelde ik me verplicht de kloof te overbruggen en de belangrijkste resultaten van de moderne bijbelwetenschap in begrijpelijke taal over te brengen naar het grondvlak.ⁱⁱⁱ

Tegelijkertijd heb ik aan de hand van mijn eigen ontwikkeling laten zien welke sanerende en bevrijdende werking er van de bijbelwetenschap kan uitgaan in geloofszaken, en dat je als modern, kritisch denkende mens best in God kunt (blijven) geloven, door een eigentijdse invulling te geven aan de essentie van het Bijbelse godsgeloof.

De honderden persoonlijke reacties, zowel van kerkelijke als van randkerkelijke zijde, gaven aan hoezeer er behoefte was aan informatie en discussie over Bijbel, geloof en

levensbeschouwing. De heilzame invloed van de bijbelwetenschap werd voor mij bevestigd in de grote stroom positieve reacties en uitnodigingen tot spreekbeurten die ik ontvang en nog steeds ontvang. De negatieve reacties, soms van onverwachte zijde, die in bepaalde kringen en centra tot ware hetzes hebben geleid, horen er kennelijk bij en dienen op de koop toe genomen te worden.

Crisis in de bijbelwetenschap

Terug nu van de maatschappij naar het wetenschappelijk bedrijf. Het zuiver wetenschappelijk onderzoek van de Bijbel, zijn wereld en zijn *Wirkungsgeschichte* blijft belangrijk en moet zeker voortgezet worden. Alleen zou ik er enkele kritische kanttekeningen bij willen plaatsen. Dit onderzoek lijkt momenteel een hoge vlucht te nemen te oordelen naar het grote aantal publicaties op dit gebied. Dat is echter schijn, omdat de kwaliteit vaak veel te wensen overlaat en de inhoud van veel publicaties van marginale betekenis is. De oorzaak van dit verontrustende verschijnsel zou gezocht kunnen worden in recente ontwikkelingen aan de universiteiten, zowel in Nederland als elders in de westerse wereld, waarbij deze instellingen en haar geledingen gedwongen worden haar voortbestaan te rechtvaardigen. Op het personele vlak betekent dat wat genoemd wordt 'publish or perish', waarbij onvoldoende gelet wordt op de kwaliteit, omdat van de wetenschapper verwacht wordt dat hij vooral ook koopman moet zijn om zijn zaakjes aan de man te brengen. Publiceren ter wille van de op overleving gerichte kwantiteit, is funest voor gezonde wetenschapsbeoefening en vraagt om onbeduidende producten.

Een additionele oorzaak van de lawine van vaak middelmatige publicaties is naar mijn mening het feit dat de oudtestamentische wetenschap momenteel in een crisis verkeert, omdat vele paden platgetrapt zijn en de oude paradigma's voor de beoefening van dit vak voor velen afgedaan zijn. Enerzijds wordt er driftig gewerkt om nieuwe onderwerpen voor onderzoek te verzinnen en de oude paradigma's nieuw leven in te blazen, terwijl men anderzijds naarstiglijk zoekt naar nieuwe paradigma's. Deze crisis kan niet te boven

gekomen worden door 'terug naar Wellhausen' te roepen, evenmin door hoe langer hoe meer ingewikkelde woorden en quasi-diepzinnige termen voor reeds bekende zaken te bedenken. De oplossing ligt veeleer in het steken van de hand in eigen boezem en het stellen van de vraag: waar zijn we eigenlijk mee bezig? Kortom, wat nodig is, is een grondige evaluatie van ons vak, waarbij we scherp dienen te onderscheiden tussen centraal en marginaal, tussen essentieel en futiel, willen we de beoefening van onze wetenschap niet laten verworden, God verhoede het, tot een 'genootschap ter bevordering en verbreiding van nutteloze kennis'. De bijbelwetenschap dient zichzelf te saneren.

Rol van kerk en bijbelwetenschap

Richten we nu de blik naar de toekomst met de vraag wat de bijdrage van deze wetenschap aan onze cultuur zou kunnen zijn. Wat het zuiver wetenschappelijk onderzoek betreft dient iedere serieuze onderzoeker naar eer en geweten te handelen en op eigen verantwoordelijkheid zijn onderzoek in te vullen. Wat mijzelf aangaat, neem ik me voor het naar mijn oordeel belangrijke onderzoek naar de vormgeving van de Bijbelse geschriften voort te zetten. Ik ben namelijk nog lang niet uitgeteld, figuurlijk niet en ook letterlijk niet. Daarnaast hoop ik mijn verplichtingen jegens de maatschappij te blijven nakomen. Ik ben er diep van overtuigd dat de bijbelwetenschap op het grondvlak van kerk en samenleving een belangrijke functie te vervullen heeft. Ze heeft haar diensten aan te bieden aan alle belangstellenden in de samenleving - de Bijbel is immers van ons allemaal - doch in de eerste plaats aan de kerk als haar primaire maatschappelijke functiekader.

Er is in onze tijd voor de kerk met haar theologie en praxis nog een belangrijke rol weggelegd. Ik weiger met de wolven in het bos mee te huilen, die alsmaar roepen dat de kerk een randverschijnsel is in onze maatschappij. De kerk is weliswaar kleinschaliger geworden en heeft door eigen schuld veel van haar vroegere invloed verloren, doch een randverschijnsel is ze nog lang niet. Ze heeft nog steeds een enorm potentieel. Door

haar grote ervaring in de oecumene kan ze onze wereld mee helpen brengen tot een wereldgemeenschap. Met de eenwording van Europa in de maak, kan ze een bijdrage leveren aan het tot stand brengen van een mondiaalbewuste volkengemeenschap in dit deel van de wereld. Ze kan de Europese cultuur helpen saneren door de gewelddadigheid en zelfzucht erin terug te dringen en het gangbare recht van de sterkste te vervangen met op billijkheid en rechtvaardigheid gebaseerde gerechtigheid. Ze heeft vele mogelijkheden ter beschikking deze veelal onmenselijk en materialistisch geworden cultuur te humaniseren, door de weg te wijzen naar een cultuur van liefde en respect voor leven.

In het door de Wereldraad van Kerken op gang gebrachte conciliair proces voor gerechtigheid, vrede en het behoud van de schepping, heeft de wereldkerk bewezen niet alleen oog te hebben voor de gevaarlijke crisis waarin we ons momenteel bevinden, maar dat ze ook een proces van bezinning en bewustwording op gang kan brengen en richting kan geven aan vernieuwende krachten in de maatschappij. In Nederland heeft het door de kerken opgerichte 'Interkerkelijk Vredesberaad' in hoge mate ertoe bijgedragen maatschappelijke krachten te mobiliseren tegen kernwapens en tegen de bewapeningswedloop tussen Oost en West. Elders in de wereld hebben de kerken, vaak geïnspireerd door een eigen bevrijdingstheologie, een cruciale rol gespeeld in de strijd om de bevrijding van onderdrukten. Waarom zou de kerk niet ook in onze cultuur in staat zijn een bijdrage te leveren aan het te boven komen van de cultuurcrisis waarin we ons bevinden? Waarom zou ze niet met haar potentieel een sturende en drijvende kracht kunnen zijn bij de sanering en vernieuwing van onze maatschappij, door zich in te zetten voor de radicale mentaliteitsverandering die onontbeerlijk is ter bezwering van deze crisis?

Voorwaarden

Wil de kerk aan deze verwachting kunnen beantwoorden, dan zal ze aan een aantal voorwaarden moeten voldoen, waarvan hier alleen enkele aangestipt kunnen worden, die

ik als fundamenteel beschouw. Op basis van verdiepte inzichten in haar Schriften zal ze haar godsbeeld, dat de afgelopen eeuwen veelal door fundamentalisme en rationalisme werd bepaald, en in hoge mate verantwoordelijk is voor de vervreemding van de moderne westerse mens van de godsdienst, en erger nog van de Bijbel, radicaal moeten bijstellen en een theologie ontwikkelen die het Bijbelse godsgeloof op een eigentijdse wijze invult. Daarnaast dient ze, eveneens op basis van een beter verstaan van de Schriften, haar mens- en wereldbeeld grondig te herzien en een levensbeschouwing te ontwikkelen, waarbij niet de mens centraal staat, maar de aarde als leefwereld van vele vormen van leven. Verder zal ze haar blikrichting moeten veranderen door niet uitsluitend naar boven te kijken, maar vooral naar wat hier beneden is, hier beneden waar God als de in zijn schepping Aanwezige te vinden is en waar zijn rijk van Gerechtigheid en Vrede gerealiseerd moet worden.

Als de kerk te rade zou gaan bij de moderne bijbelwetenschap en haar Schriften zou gaan lezen in het licht van nieuwere verdiepte inzichten, zal ze ontdekken dat de Bijbelse scheppingstheologie niet antropocentrisch maar theocentrisch is, dat wil zeggen, dat God als de oorsprong en bron van alle leven in het centrum staat. Zij zal ook gaan beseffen dat de opvatting als zou de mens de 'kroon van de schepping' zijn, een arrogante claim is die in de Bijbel geen steun vindt. Zij zal dan ook gaan inzien hoe onbijbels het is, met voorbijgaan aan het Noachitische verbond tussen God en alle levende wezens, aanspraak te maken op het verbond als iets waarvan de mensen het monopolie hebben, waarbij andere vormen van leven van de relatie met God worden uitgesloten. Zij zal met schaamte gaan ontdekken hoe in de kerkleer ten onrechte ook de verzoening in Christus als een menselijk monopolie is geclaimd, terwijl het Nieuwe Testament wel degelijk ook spreekt over de kosmische dimensies van de verzoening (zie Kolossenzen 1).

Ten slotte zal ze bij een beter lezen van de Bijbel en met meer inzicht in zijn symboliek, gaan beseffen dat haar apocalyptische toekomstverwachting, volgens welke deze wereld, d.w.z. de aarde, gedoemd is te vergaan ten einde de komst van het Messiaanse

Vrederijk mogelijk te maken, op een afschuwelijk misverstand berust, als zou de ondergang van de oude bedeling de totale vernietiging van de aarde impliceren. Toegerust met deze op wetenschap gefundeerde kennis, en geïnspireerd door de Bijbelse verwachting van een wereld waarin gerechtigheid en liefde heersen, zal de kerk een grote rol kunnen spelen en een substantiële bijdrage kunnen leveren aan onze cultuur, om mee te beginnen aan de bezwering van de huidige crisis.

Noten

i. De ervaring binnen de kerk dat mensen twee volstrekt tegengestelde standpunten kunnen verdedigen met een beroep op de Bijbel en met de pretentie namens God te spreken, heeft mij geïnspireerd onderzoek te doen naar het vergelijkbare verschijnsel van ware en valse profetie in het Oude Testament. Zie o.a. mijn Openbare Les, *Schriftprofetie en volksideologie*, Nijkerk 1968; 'De valse profetie in Israël', *Rondom het Woord*, 11de jaargang, nr. 2 (1969), blz. 142-152 en *Israëls ja-broer profeten*: Zes radiolezingen over spanning tussen ware en valse profeten in het Oude Testament, in *Verken de Bijbel* 18, NBG Amsterdam en BKV Driebergen, 1971.

Vragen vanuit het grondvlak met betrekking tot de gedachte van het spreken van God in de Bijbel hebben me ertoe gebracht deze theologische notie te onderzoeken. Zie mijn 'Geloven in het spreken Gods', *Rondom het Woord*, 17de jaargang, nr. 4 (1975), blz. 64-81. Dit onderzoek resulteerde in een reeks publikaties, onder andere: 'The Pattern of the Divine Speech Formulas in the Pentateuch', *Vetus Testamentum* 32 (1982), pp. 268-296; 'The Literary and Theological Function of Divine Speech in the Pentateuch', *Congress Volume: Salamanca 1983*, (Supplements to Vetus Testamentum), Leiden 1985, pp. 154-173, en 'Divine Speech in Deuteronomy', *Das Deuteronomium, Entstehung, Gestalt und Botschaft*, hrsg. von Norbert Lohfink (BETL 68) Leuven 1985, pp. 111-126. Dit onderzoek heeft me bovendien tot de belangwekkende ontdekking gebracht van het gebruik van numerieke patronen en getallensymboliek als compositietechnieken in de bijbelse geschriften. Zie mijn overzicht 'De numerieke structuuranalyse van de bijbelse geschriften', *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 41 (1987), blz. 1-16.

Betrokkenheid in het vredeswerk gaf aanleiding tot een onderzoek naar de zogenaamde 'heilige oorlog' in het Oude Testament. Mijn bijdrage 'The supposed Biblical Basis for Accepting and Justifying War', voor het symposium *Zur Sozialgeschichte der Kriegsbegeisterung*, Groningen 12-14 oktober 1988 (niet gepubliceerd). Het de afgelopen jaren op gang gebrachte conciliair proces voor gerechtigheid, vrede en het behoud van de schepping heeft mij geïnspireerd onderzoek te doen naar enkele aspecten van het bijbelse scheppingsgeloof. Zie 'Het bijbelse scheppingsgeloof in ecologisch perspectief', *Tijdschrift voor Theologie* 30 (1990), blz. 5-17, en mijn bijdrage 'Creation and the Status of Humanity in the Bible', in: V. Brümmer, *Interpreting the Universe as Creation: A Dialogue of Science and Religion*, Kampen, 1991, blz. 123-131.

ii. Van M. A. Beek noem ik *Wegen en voetsporen van het Oude Testament*, meerdere malen herdrukt, en van L. H. Grollenberg, *Nieuwe kijk op het oude boek*, eveneens vaak herdrukt.

iii. *Wat zegt de Bijbel in GODS naam? Nieuwe bijbeluitleg en modern godsgeloof*, 's-Gravenhage 1977; 7de druk in bewerking, en *Gods oude plakboek. Visie op het Oude Testament*, 's-Gravenhage 1978; de 5de herziene en volgens de nieuwste inzichten bewerkte druk verschijnt in 1992.